

สิ่งนำร่องบางประการเกี่ยวกับ “กลุ่มสัมพันธ์”

เมืองทอง แชมมณี*

ในระหว่างปี พ.ศ. 2516-2518 วงการสาธารณสุขของประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางแพทยศาสตร์ศึกษาได้มีการจัดกิจกรรม “กลุ่มสัมพันธ์” ในการฝึกอบรมคณาจารย์ด้านสาธารณสุข ได้แก่แพทย์ พยาบาล ทันตแพทย์ เป็นต้นเกี่ยวกับเรื่องการจัดการเรียนการสอน นอกจากนี้ยังได้จัดกิจกรรมดังกล่าวในการประชุมปฏิบัติการด้านการบริหารงานสาธารณสุขทั้งฝ่ายแพทย์และพยาบาลอีกด้วย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้บุคลากรทางด้านสาธารณสุขทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งทางด้านการศึกษาและการบริหารงานในการแก้ปัญหาสาธารณสุข อย่างไรก็ตาม แม้ว่าทุกคนพอจะเข้าใจวัตถุประสงค์เห็นประโยชน์และความสำคัญของ “กลุ่มสัมพันธ์” โดยนำไปปฏิบัติกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีหลายคนที่ยังสงสัยในความหมายและความเป็นมา รวมทั้งมีความรู้สึกในแง่ที่ต่างกัน เช่น บ้างก็เห็นว่าดีและมีคุณค่าเป็นสิ่งที่มีความประโยชน์ในการพัฒนาบุคลากรทางสาธารณสุข แต่บ้างก็เห็นว่าสิ่งที่ทุกคนรู้จักกันมานานแล้วเพียงแค่เรียกชื่อและวิธีการใหม่เท่านั้นเอง ความเห็นมีอยู่ทั่วไปแม้ในวงการของมหาวิทยาลัยซึ่งมิใช่ด้านสาธารณสุข ซึ่งนำกิจกรรม “กลุ่มสัมพันธ์” ไปใช้ในการปฐมนิเทศ

และสัมมนา ตลอดจนฝึกอบรมคณาจารย์ด้านการเรียนการสอน

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น บทความนี้จึงมุ่งที่จะช่วยจัดข้อสงสัยบางประการเกี่ยวกับ “กลุ่มสัมพันธ์” ในแง่ของชื่อ ประวัติ ความหมาย และแนวความคิด ในการประยุกต์ โดยเฉพาะด้านสาธารณสุขเป็นสำคัญ

ชื่อ “กลุ่มสัมพันธ์” เป็นชื่อซึ่งนายแพทย์ทองจันทร์ หงส์ดารมภ์ เป็นผู้เสนอขึ้นเพื่อใช้แทนคำว่า กระบวนการกลุ่ม (Group process) ซึ่งได้ใช้กันในระยะต้น ดร. ทศนา แชมมณีเป็นผู้จัดกิจกรรมดังกล่าวเป็นคนแรกในการฝึกอบรมคณาจารย์ทางแพทยศาสตร์ศึกษา เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2506 “กลุ่มสัมพันธ์” เป็นคำที่เข้าใจกันในวงการแพทยศาสตร์ศึกษานั้นหมายถึงกิจกรรมที่จัดขึ้น เพื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ของคนในกลุ่ม ซึ่งตามหลักวิชาการแล้วหมายถึง “กลศาสตร์กลุ่ม” (Group dynamics) อันเป็นวิชาที่ศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติของกลุ่ม กฎเกณฑ์ในการพัฒนาของกลุ่ม และความสัมพันธ์ของคนในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม

ในแนวทางการศึกษาที่เกี่ยวข้องใกล้เคียง หรือไปในทางที่สอดคล้องกับเรื่อง “กลศาสตร์กลุ่ม”

* แผนกกายวิภาคศาสตร์ คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นั้น อาจพบชื่อต่าง ๆ ได้เช่น “กลุ่มฝึกอบรม” (T-Group หรือ Training group) กลุ่มฝึกอบรมความไวในการรับรู้ (Sensitivity training group) กลุ่มฝึกอบรมทักษะพื้นฐาน (BST-group หรือ Basic skills training group) กลุ่มกริยา (Action group) กลุ่มเผชิญหน้า (Encounter group) กลุ่มฝึกอบรมมนุษย์สัมพันธ์ (Human relations training group) จิตบำบัดด้วยกลุ่ม (Group psychotherapy) กลุ่มสนทนา (Anonymous group) กลุ่มทนทาน (Marathon group) หรือการวิเคราะห์กลุ่ม (Group analysis) เป็นต้น กลุ่มที่มีชื่อแตกต่างกันไปตั้งตัวอย่างที่นำมาถวายนี้นั้น แม้จะมีผู้อ้างว่าแตกต่างกันในเรื่องจุดมุ่งหมาย รายละเอียดของเนื้อหา และวิธีการปฏิบัติจริงจำเป็นต้องมีการกำหนดชื่อขึ้นใหม่ แต่โดยทั่วไปแล้วล้วนแต่มุ่งที่จะพัฒนาสติปัญญา และพฤติกรรมของคนด้วยกันทั้งสิ้น

ดังนั้นในบทความนี้ผู้เขียนจะใช้คำว่า “กลุ่มสัมพันธ์” อันเป็นกิจกรรมที่ใช้จนเป็นที่ยอมรับและเข้าใจทั่วกันในวงการแพทยศาสตร์ศึกษาเป็นสื่อแทน “กลศาสตร์กลุ่ม” ซึ่งเป็นคำที่ควรจะใช้ เพราะว่าเป็นวิชาการเกี่ยวกับกลุ่มโดยตรง ในที่นี้คำว่า “กลุ่มสัมพันธ์” จะมีความหมายทั่วไปครอบคลุมชื่อที่กล่าวมาแล้วทั้งสิ้น ยกเว้นในแง่ของความหมายละเอียดเฉพาะที่จะไม่ขอกล่าวถึงในที่นี้ เพราะอาจทำให้สับสนได้

ประวัติและวิวัฒนาการ

1. *สมัยอดีต* ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มนั้นอันที่จริงมีมานานแล้วตั้งแต่อดีต เริ่มตั้งแต่มนุษย์รู้จักอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม แต่มิได้มีการบันทึกไว้อย่างชัดเจน ดังสาขาวิชาต่างๆ เช่น ดาราศาสตร์ คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ปรัชญา ภาษาศาสตร์ และเทววิทยา เป็นต้น อย่างไรก็ตามในสมัยกรีกเมื่อประมาณสองพันปีมาแล้ว ได้มีการศึกษาดังกลุ่มของคนในแง่ของการเมืองและปรัชญา รวมทั้งวิธีอภิปรายถกเถียงเป็นกลุ่มซึ่งได้รับการกล่าวถึงในปัจจุบันว่าเป็น Socratic group นอกจากนี้ทางศาสนาต่างๆก็ได้มีการกล่าวถึงกลุ่มโดยเฉพาะในแง่ของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ตลอดจนกฎเกณฑ์และศีลธรรมที่พึงาม ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุขได้ เช่น บัญญัติ 10 ประการ ข้อจารึกในพระคัมภีร์ต่างๆ ซึ่งถ้าพิจารณาโดยผิวเผินอาจเห็นว่าเป็นด้านคุณธรรม ในรูปของนามธรรมหรือจิตวิสัย ซึ่งยากต่อการเข้าใจ แต่ถ้าพิจารณาอย่างลึกซึ้ง จะพบว่าเป็นเรื่องของกลุ่มสัมพันธ์ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ซึ่งขอยกมาเป็นสังเขป เช่น “ทศ 6” อันกล่าวถึงพฤติกรรมที่ตนควรปฏิบัติต่อกัน “สัปปริสธรรม” อันกล่าวถึงจุดมุ่งหมายที่คนควรมุ่งปฏิบัติเพื่อให้เป็นคนที่สามารถอยู่ร่วมกันกับคนอื่นในสังคมอย่างมีความสุขได้

2. *สมัยเริ่มต้น* กลุ่มสัมพันธ์ในฐานะเป็นกิจกรรมทางวิชาการ ตามความเข้าใจในปัจจุบัน

นี้วิวัฒนาการมาเป็นลำดับ เริ่มจาก August Comte (ค.ศ. 1875) และ Herbert Spencer (ค.ศ. 1878) ซึ่งกล่าวถึงสังคมวิทยาในลักษณะสถิตย์โดยเชื่อว่าสังคมมนุษย์นั้นมีลักษณะไม่อยู่นิ่งเป็นโครงสร้างที่มีความเคลื่อนไหวและมีการกำหนดทิศทางของตนเองซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดปัจจุบันที่ว่ากลุ่มคนนั้นไม่อยู่กับที่ตามหลักกลศาสตร์กลุ่ม

ต่อมาในปี ค.ศ. 1893 Emile Durkheim กล่าวถึงอิทธิพลของกลุ่มต่อพฤติกรรมของมนุษย์ โดยเน้นว่าความคิดของกลุ่มคนซึ่งเกิดจากการประมวลความเห็นของแต่ละคนเข้าด้วยกันนั้น จะมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งอาจแตกต่างไปจากแนวความคิดเดิมของแต่ละคนได้ ในปี ค.ศ. 1908 George Simmel เป็นผู้ที่ทำให้ความรู้อย่างชัดเจนขึ้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์และปฏิกริยาระหว่างบุคคลในกลุ่ม รวมทั้งความรู้เกี่ยวกับความรู้สึกและความเป็นผู้นำของคนในกลุ่ม Charles Cooley (ค.ศ. 1909) เป็นผู้กล่าวเกี่ยวกับอิทธิพลของสมาชิกต่อการตัดสินใจและความสามัคคีของกลุ่มนั้น ๆ

นอกจากกลุ่มนักสังคมวิทยาที่กล่าวข้างต้นทั้งหมดซึ่งให้ความสนใจในพฤติกรรมของกลุ่มแล้ว นักจิตวิทยาผู้ที่แต่เดิมสนใจเฉพาะพฤติกรรมของแต่ละบุคคลได้หันมาสนใจในด้านกลุ่มดังที่ Norman Triplett (ค.ศ. 1897) ได้พบว่าคนคนเดียวขณะที่อยู่คนเดียวและขณะที่อยู่ในกลุ่มจะมีสภาพจิตต่างกัน ซึ่งเป็นแนวทางให้ Mayer

(ค.ศ. 1903) ซึ่งเป็นนักศึกษาค้นคว้าพบว่านักเรียนที่เรียนเป็นกลุ่มจะเรียนได้ดีกว่าผู้ที่เรียนเพียงคนเดียว ต่อมา Allport ((ค.ศ. 1920) ได้สรุปเกี่ยวกับการเรียนรู้ของกลุ่มว่าทำให้ได้ปริมาณด้านความคิดมากขึ้นแต่ไม่ได้หมายถึงการเพิ่มพูนคุณภาพด้วย

โดยสรุปแล้วในระยะเริ่มต้นระหว่างปี ค.ศ. 1875-1910 ได้มีผู้ที่วางพื้นฐานความสำคัญของกลุ่มโดยเชื่อมโยงพฤติกรรมของแต่ละบุคคลเข้ามาผสมกับพฤติกรรมของกลุ่ม รวมทั้งด้านสภาพจิตใจและผลของการเรียนรู้ซึ่งเป็นแนวทางนำไปสู่การค้นคว้าศึกษาเพิ่มเติมอย่างกว้างขวางต่อไป

3. สมัยค้นคว้า ประมาณปี ค.ศ. 1920 เป็นระยะเวลาที่มีผู้ตื่นตัวทำการค้นคว้าเรื่องของกลุ่มในแง่ต่างๆ ปรับปรุงวิธีการวิจัยให้เป็นเชื่อถือได้มากยิ่งขึ้น และพยายามเพิ่มพูนความรู้เพื่อใช้ในสาขาวิชาการต่างๆ เช่น ด้านการบริหารอันมี Follett (ค.ศ. 1918-1924) ผู้ศึกษาถึงการบริหารอย่างมีระบบโดยยึดถือกลุ่มเป็นหลักซึ่งไม่ค่อยมีคนยอมรับในระยะแรก จน Mayo และพวก (ค.ศ. 1926-1933) ทำการวิจัยการบริหารงานใน Hawthorn plant ของ Western Electric Company ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคนในองค์การได้แก่นายจ้างกับลูกจ้าง อันนำไปสู่ทฤษฎีของการบริหารที่ใช้หลักมนุษยสัมพันธ์โดย Barnard (ค.ศ. 1938) จึงมีผู้สนใจมากขึ้น

ผู้ที่ค้นคว้าพัฒนาเครื่องมือที่ใช้วัดพฤติกรรมของมนุษย์ได้แก่ Bogardus (ค.ศ. 1925) ผู้คิดเครื่องมือวัด social distance ของคนในสังคม Thurstone (ค.ศ. 1928) และ Likert (ค.ศ. 1932) ได้พัฒนาต่อเป็นเครื่องมือที่วัดเจตนาคติของคน แนวคิดในการวิจัยโดยมีเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพนั้นทำให้มีผู้สนใจค้นคว้าต่อในด้านพฤติกรรมของคนในกลุ่มโดยทั่วไป เช่น Moede (ค.ศ. 1913) Moore (ค.ศ. 1921) Gordon (ค.ศ. 1924) Watson (ค.ศ. 1928) Shaw (ค.ศ. 1932) และโดยเฉพาะ Daskiell (ค.ศ. 1935) ซึ่งพบว่าการช่วยกันทำงานในกลุ่มจะทำให้งานเสร็จเร็วแต่คุณภาพของงานอาจลดลงได้ ส่วนผู้ที่สนใจด้านการสังเกตพฤติกรรมของคนในสังคมโดยจำเพาะเจาะจงซึ่งกล่าวได้ว่าวัดได้แน่นอน ได้แก่ Goodenough (ค.ศ. 1928) Parten (ค.ศ. 1932) Thomas (ค.ศ. 1933) และ Jack & Olson (ค.ศ. 1934) ส่วนผู้ที่ศึกษาเรื่องเครื่องมือวัดพฤติกรรมของกลุ่มซึ่งไม่เป็นที่ยอมรับทั่วไป แต่ก็ยังมีผู้ใช้มาจนถึงทุกวันนี้คือ Moreno (ค.ศ. 1930) ผู้วัดพฤติกรรมของคนในกลุ่มโดยใช้หลักการที่เรียกว่า Sociometry แทนที่จะใช้การวิเคราะห์และบรรยายบทบาทสมาชิกกลุ่ม ส่วนผลงานของ Moreno ที่มีผู้ยอมรับแพร่หลายโดยนำมาใช้เกี่ยวกับจิตบำบัดกลุ่ม คือวิธีการที่เรียกว่า Sociodrama หรือ Psychodrama

ด้านการศึกษาในระยะนี้มีผู้สนใจศึกษาน้อย จนกระทั่ง Dewey (ค.ศ. 1930) ได้เสนอปรัชญาของการศึกษาแบบเรียนรู้จากประสบการณ์จึงได้มีผู้ศึกษากันบ้างในแง่ของความเป็นผู้นำการร่วมมือกันความรับผิดชอบในการเรียนและมนุษย์สัมพันธ์ซึ่งไม่แพร่หลายกว้างขวางนัก

ทางด้านสังคมสงเคราะห์มีผู้ศึกษาเช่น Thomas & Znaniecki (ค.ศ. 1918) ผู้สนใจเกี่ยวกับกลุ่มคนที่อพยพเข้าประเทศสหรัฐอเมริกา Thrasher (ค.ศ. 1927) ศึกษากลุ่มวัยรุ่นในเมือง Chicago นอกจากนี้มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาบุคลิกภาพของคนในกลุ่ม โดยการจัดกิจกรรมสังนนาการ เช่น Coyle (ค.ศ. 1930) Busch (ค.ศ. 1934) Newsletter และพวก (ค.ศ. 1938) การศึกษาด้านนี้นำไปสู่การตั้งสมาคมเกี่ยวกับการศึกษาทางด้านจิตวิทยาสังคมในปี ค.ศ. 1936 นอกจากการศึกษากลุ่มตามธรรมชาติแล้ว Sherof (ค.ศ. 1936) ยังได้ศึกษาถึงการสร้างค่านิยมของสังคมโดยการทดลองในกลุ่ม ซึ่งเป็นแนวทางนำไปสู่การศึกษาเรื่องกลุ่ม โดยวิธีทดลองอันเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาเรื่องกลศาสตร์ กลุ่มโดยแท้จริงในยุคต่อไป

4. สมัยพัฒนา ระหว่างปี ค.ศ. 1940—1950 ระยะนี้อาจถือว่าเป็นระยะที่มีการกำเนิดและพัฒนาของวิชากลศาสตร์กลุ่มหรือกลุ่มสัมพันธ์อย่างแท้จริง คือยอมรับกันว่า Lewin นักวิทยาศาสตร์ชาวเยอรมันเป็นผู้ให้กำเนิดโดยเริ่มศึกษา

ในประเทศเยอรมันตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. 1920 แต่มีการพัฒนาจนเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปเมื่อ Lewin, Lippitt และ White ได้ทำการศึกษาเรื่องของกลุ่มโดยทำการทดลองเปลี่ยนแปลงบรรยากาศของกลุ่มจากผลงานวิจัยที่ Iowa Child Welfare Research Station ระหว่างปี ค.ศ. 1937-1940 ซึ่งเป็นในด้านบรรยากาศและความเป็นผู้นำแบบต่าง ๆ ในกลุ่ม

ยุคพัฒนาเริ่มอย่างจริงจังเมื่อ Lewin ย้ายไปอยู่ที่ Massachusetts Institute of Technology (M. I. T.) และจัดการประชุมปฏิบัติการขึ้นที่ State Teachers College รัฐ Connecticut ในปี ค.ศ. 1946 โดยมีผู้ร่วมงานหลายคน เช่น Benne, Bradford และ Lippitt เป็นต้น ซึ่งทำให้เกิดแนวคิดเกี่ยวกับ T-Group ขึ้น จนกระทั่งจัดการประชุมปฏิบัติการเป็นครั้งแรกที่ Gould Academy ที่เมือง Bethel รัฐ Maine ในปี ค.ศ. 1947 ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นผู้ที่เริ่มต้นยุคของ T-Group, Laboratory Education หรือกลุ่มสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ ต่อมามีการขยายตัวอย่างรวดเร็วเพราะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในด้านต่าง ๆ ได้ผลเป็นอย่างดี เช่น วงการอุตสาหกรรม การการศึกษา และจิตบำบัด เป็นต้น

5. สมัยประยุกต์ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1950 จนถึงปัจจุบันนี้ เป็นยุคที่กลุ่มสัมพันธ์ได้รับความสนใจจากวงการต่าง ๆ อย่างแพร่หลายทำให้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยกันอย่างมากมาย เพื่อแสวงหา

ความรู้ โดยเฉพาะด้านการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนและนำไปประยุกต์ในการพัฒนาบุคลากรในวงการต่าง ๆ โดยมี National Training Laboratory หรือที่ทราบกันดีในนามของ NTL ซึ่งเป็นสาขาของ National Education Association ของสหรัฐเป็นสถาบันต้นตำรับของเรื่องฝึกอบรมทางกลุ่มสัมพันธ์เป็นผู้นำในการฝึกอบรมบุคลากรในวงการต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการบริหารงานบุคคลซึ่งได้วิวัฒนาการเป็นลำดับตั้งตั้งแต่ปี ค.ศ. 1947 เป็นต้นมา ทำให้แพร่หลายออกไปเป็นสถาบัน ในทำนองเดียวกันทั่วประเทศสหรัฐอเมริกามากมายดังตัวอย่างสถาบันที่มีชื่อเสียงในปัจจุบันนี้ เช่น Esalen Institute ที่เมือง Big Sur และ Western Behavioral Sciences Institute ที่เมือง La Jolla รัฐ California เป็นต้น

การประยุกต์อีกด้านที่สำคัญ คือ จิตบำบัด โดยใช้กลุ่มซึ่งเริ่มจาก Moreno ในปี ค.ศ. 1930 แต่เจริญมากขึ้นในระยะประยุกต์โดย Slavson (ค.ศ. 1950) Redl (ค.ศ. 1951) Scheidlinger (ค.ศ. 1952) และ Bach (ค.ศ. 1954) ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกด้านจิตบำบัดด้วยกลุ่ม (Group psychotherapy) และที่มีชื่อเสียงมากทางด้านจิตบำบัดด้วยกลุ่ม คือ สถาบันในประเทศอังกฤษ ชื่อ Tavistock Institute of Human Relation ซึ่งเริ่มตั้งขึ้นเมื่อปี ค.ศ. 1951

ในระยะนี้วงการศึกษากลับมีการตื่นตัวอย่างจริงจังที่จะนำไปประยุกต์ในการฝึกอบรมผู้บริหาร

และคณาจารย์ของสถาบันศึกษา รวมทั้งมีการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนการสอนแบบกลุ่มย่อย จนกระทั่งถึงการประยุกต์กิจกรรมของกลุ่มสัมพันธ์ในการเรียนการสอน โดยมีส่วนสนับสนุนในด้านต่างๆ ได้แก่ Allport, Bales, Benne, Bradford, Cartwright, Rogers, Simon และ Thelen เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับสถาบัน NTL ทั้งสิ้น การศึกษานั้นมุ่งในแง่ต่างๆ เช่น พฤติกรรมและความสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน การเรียนแบบร่วมมือกันในชั้น ครูในฐานะผู้นำในการเรียนการศึกษา เรื่องค่านิยมและการเรียนแบบปฏิบัติการ เป็นต้น การประยุกต์เรื่องกลุ่มสัมพันธ์ในการศึกษานั้นค่อยทวีจำนวนขึ้น โดยเฉพาะตั้งแต่ปี ค.ศ. 1960 เป็นต้นมาจนเกิดแนวคิดทางการศึกษาที่เรียกว่าการศึกษาอย่างมีมนุษยธรรม (Humanistic education) จากการสำรวจบทความที่ประมวลมาเป็นตัวอย่างส่วนหนึ่ง พบว่าระหว่างปี ค.ศ. 1970—1974 มีถึง 41 เรื่อง แสดงถึงความตื่นตัวอย่างมากในเรื่องนี้ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1970 เป็นต้นมา

วิวัฒนาการของกลุ่มสัมพันธ์ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดเป็นวิวัฒนาการในต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดของความรู้เรื่องกลุ่มสัมพันธ์ยุคใหม่ ส่วนในประเทศไทยนั้นผู้เขียนจะขอล่าถึงเฉพาะที่น่ามาประยุกต์ในวงการแพทยศาสตร์ศึกษาว่า ได้เริ่มใช้ในการฝึกอบรมคณาจารย์เดือนมีนาคม พ.ศ. 2516

โดย ดร. ทิศนา แชมมณี แห่งคณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งมี นายแพทย์ทองจันทร์ หงส์คารมภ์ เป็นหัวหน้าหน่วย และ นายแพทย์ประพนธ์ ปิยะรัตน์ เป็นรองหัวหน้าหน่วยในขณะนั้น การประยุกต์กลุ่มสัมพันธ์ในการฝึกอบรมคณาจารย์ทางแพทยศาสตร์ศึกษาได้ทำซ้ำอีกเป็นครั้งที่ 2 ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2516 ซึ่งทำให้เห็นชัดเจนขึ้นว่ามีประโยชน์ในการพัฒนาบุคลากร จึงได้ใช้เรื่อยมาโดยมีการพัฒนาทั้งวัตถุประสงค์ วิธีการ เนื้อหา ตลอดจนเอกสารประกอบการศึกษาจนแพร่หลายไปในสถาบันการศึกษารวมทั้งสถาบันให้บริการสาธารณสุขด้านต่างๆ ทวีจำนวนอย่างรวดเร็ว มีผลให้ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2516 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ได้มีการฝึกอบรมบุคลากรสาธารณสุขเป็นจำนวนมาก ส่วนความเป็นมา และวิวัฒนาการของกลุ่มสัมพันธ์ที่ประยุกต์ทางการศึกษาและการบริหารงานด้านอื่นที่มีใช้ในวงการสาธารณสุขซึ่งมีไม่น้อยเหมือนกันนั้น ผู้เขียนจะไม่ขอล่าถึงในที่นี้เพราะไม่ทราบข้อมูลเพียงพอ

ความหมาย เมื่อได้ทราบถึงชื่อ ความหมายโดยทั่วไปและประวัติ ตลอดจนวิวัฒนาการของกลุ่มสัมพันธ์แล้ว ก็น่าจะทราบเกี่ยวกับความหมายโดยละเอียดเพื่อให้เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ดีขึ้น กลุ่มสัมพันธ์หรือกลศาสตร์กลุ่มมีความหมายโดยละเอียด ซึ่งอาจแบ่งแยกออกได้ดังนี้ คือ

1. วิชาแขนงหนึ่งของสังคมศาสตร์ซึ่งใช้วิธีการต่างๆ เพื่อศึกษาถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในกลุ่ม

แล้วนำไปตั้งเป็น ทฤษฎีและหลักการเกี่ยวกับพฤติกรรมในกลุ่ม โดยนำเอาความรู้ด้านต่าง ๆ มาใช้ในการศึกษาและในทางกลับกัน ก็นำเอาความรู้ที่ได้ไปใช้ในวิชาเหล่านั้น ได้แก่ จิตวิทยาสังคม จิตวิทยาคลินิก จิตเวช สังคมวิทยา มนุษยวิทยา และครุศาสตร์

2. วิชาที่ศึกษาถึงธรรมชาติของกลุ่ม กฎเกณฑ์การพัฒนาของกลุ่ม และความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในกลุ่ม สมาชิกนอกกลุ่ม กลุ่มกับกลุ่ม และกลุ่มกับสังคม

3. วิชาพื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมของกลุ่มที่ประมวลได้จากการวิจัยในอดีตอันอาจกล่าวได้ว่าเป็นพฤติกรรมศาสตร์

4. วิชาการประยุกต์ที่ใช้ความรู้ทางทฤษฎีในแง่ปฏิบัติ โดยใช้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมของกลุ่ม

5. เทคนิคที่ใช้ในกลุ่ม เช่น การแสดงตามบทบาท การประชุมกลุ่มย่อย การสังเกตและให้ข้อคิดชมที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของสมาชิกกลุ่ม และการตัดสินใจของกลุ่ม

6. แนวความคิดทางการเมืองว่าด้วยการจัดโครงสร้างและการดำเนินงานของกลุ่ม ความสำคัญของผู้นำแบบประชาธิปไตย การมีส่วนร่วม

ในการตัดสินใจ ประโยชน์ที่คนและสังคมจะได้รับจากการร่วมมือด้วยความสามัคคีของกลุ่ม ซึ่งสรุปว่าเป็นหลักสำคัญ

7. พลังที่เกิดขึ้นและมีผลต่อการทำงานของกลุ่ม

จากความหมายที่ยกมาเป็นตัวอย่างนี้ จะเห็นได้ว่ามีแนวทางที่คล้ายและต่างกันไปซึ่งสรุปแล้วความหมายในข้อที่ 1-4 นั้นนับว่าใช้ได้ใกล้เคียงกัน โดยมีความหมายโดยย่อตั้งข้อที่ 2 เหตุที่มีความหมายแตกต่างกันไปก็เป็นเพราะว่าวิชานี้มีทฤษฎีและแนวทางที่เป็นมาจากหลายแหล่งด้วยกันซึ่งจำแนกออกได้เป็น

1. *ทฤษฎีขอบเขต (Field theory)* Lewin (ค.ศ. 1956) เป็นผู้ริเริ่มโดยเชื่อว่าพฤติกรรมของคนนั้นเป็นผลจากขอบเขตของสังคม

2. *ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์ (Interaction theory)* Bales (ค.ศ. 1950) เป็นผู้สร้างขึ้นจากแนวความคิดที่ว่ากลุ่มเป็นระบบที่ประกอบด้วยคน ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์กัน

3. *ทฤษฎีระบบ (Systems theory)* Newcomb (ค.ศ. 1950) และผู้อื่นอีกสร้างขึ้นโดยแน่ที่ถือว่ากลุ่มเป็นระบบ ซึ่งจะมีการป้อนเข้าของกระบวนการผลิตและการส่งผลผลิตออก

4. ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ (*Psychoanalytic theory*) Freud (ค.ศ. 1922) เน้นในแง่สิ่งเร้า และกระบวนการต่อต้านป้องกันตัวของกลุ่ม

5. แนวความคิดเรื่องการวัดสังคม (*Sociometric orientation*) Moreno (ค.ศ. 1934) เป็นผู้เสนอเกี่ยวกับการเลือกมีความสัมพันธ์ต่อกันของคนในกลุ่ม

6. แนวความคิดเรื่องจิตวิทยาทั่วไป (*General psychology orientation*) Asch (ค.ศ. 1952) และผู้อื่นเป็นผู้เสนอ โดยเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับการที่ตนจะรับข้อมูลจากสังคมอย่างไร และข้อมูลนั้นจะมีผลต่อพฤติกรรมของคนเหล่านั้นอย่างไร

7. แนวความคิดเรื่องการสังเกตทางสถิติ (*Empiricistic-statistical orientation*) เป็นแนวความคิดที่มี Borgotta และพวก (ค.ศ. 1956) รวมทั้งผู้อื่นได้เสนอว่าควรจะหาความรู้เรื่องกลุ่มสัมพันธ์ด้วยวิธีการสังเกตทางสถิติ

8. แนวความคิดเรื่องรูปแบบเป็นทางการ (*Formal models orientation*) French (ค.ศ. 1959) และผู้อื่นได้พยายามสร้างรูปแบบเป็นทางการโดยหลักคณิตศาสตร์ เพื่อจะศึกษาในกลุ่มในแง่ที่จำกัดบางประการ

ทั้ง 8 ข้อเป็นทฤษฎีและแนวความคิดที่ต่างกัน ซึ่งมีผลทำให้ความหมายของกลุ่มสัมพันธ์ต่างกันไป ซึ่งสุดแต่จะเน้นในแง่ใด เช่นเน้นในแง่ของทฤษฎีที่จะตั้งขึ้นจากผลการศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่ม การศึกษาค้นคว้าและทฤษฎีในแง่การเปลี่ยนแปลงของกลุ่ม ความเกี่ยวข้องอย่างกว้างขวางกับวิชาสังคมศาสตร์แขนงอื่น หรือการประยุกต์ความรู้ที่ค้นพบในการพัฒนาสังคมให้ดีขึ้น

“กลุ่มสัมพันธ์” โดยแก่นันเป็นวิชาที่เรียกว่า “กลศาสตร์กลุ่ม” ซึ่งเป็นแหล่งความรู้เกี่ยวกับกลุ่มในเรื่องธรรมชาติของกลุ่มทั้งที่มีความสามัคคีกันดีและแตกแยกกัน พฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ความเป็นผู้นำลักษณะต่าง ๆ การตัดสินใจของกลุ่ม การเรียนรู้หรือทำงานร่วมกันในกลุ่ม การติดต่อสื่อสาร ความขัดแย้ง ค่านิยม การรับรู้ การให้ข้อติชมความรู้สึก ตลอดจนความรู้ความสามารถของสมาชิกกลุ่ม จากความรู้เหล่านี้อาจนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้นานาประการ ในวงการต่างๆ ของสังคมมนุษย์ เช่น การศึกษา การพัฒนาบุคลากร การพัฒนาองค์กร การฝึกอบรมมนุษย์สัมพันธ์ในการบริหารงาน การพัฒนาชุมชน การพัฒนาการเมือง การพัฒนาชุมชน การ

เปลี่ยนพฤติกรรมและค่านิยมของคน และการทำ
จิตบำบัดโดยใช้กลุ่ม เป็นต้น

ในการเอาหลักการเรื่องกลุ่มสัมพันธ์ไปประ
ยุกต์ดังกล่าวก็มีทั้งผู้เห็นด้วยอย่างมากว่าสามารถ
ใช้ได้ในทุกวงการและสถานะการณ์ ส่วนอีกพวก
อาจไม่เห็นด้วยอย่างยิ่งว่าเป็นประโยชน์ รวมทั้ง
มีผู้ที่มีความเป็นกลาง ดังนั้นผู้ที่พิจารณา
ไปประยุกต์พึงตระหนักในแนวคิดที่ขัดแย้งไว้ด้วย
และที่สำคัญยิ่งคือ ควรระลึกเสมอว่ากลุ่มสัมพันธ์
นี้เป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรมและความรู้สึกนึกคิด
ของคน ซึ่งเป็นเรื่องที่จะยืดหยุ่น ควรที่จะนำไป
ประยุกต์ด้วยความระมัดระวังรอบคอบที่สุดเพื่อ
ให้เกิดประโยชน์แทนที่จะเกิดโทษ กล่าวคือผู้ที่
จะนำไปประยุกต์ให้เกิดประโยชน์ได้เต็มทีนั้นควร
เป็นผู้ที่เพียบพร้อมด้วยสติและปัญญาโดยสมบูรณ์

สรุป กลุ่มสัมพันธ์เป็นเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มคน
ที่อยู่หรือทำงานร่วมกัน ในแง่กลศาสตร์ของกลุ่ม
ซึ่งหมายถึงวิชาการที่ศึกษาเรื่องธรรมชาติ กฏ
การพัฒนาและความสัมพันธ์ของกลุ่ม อันมีชื่อ
ได้มากมายตั้งแต่จุดมุ่งหมาย เนื้อหา และวิธี
การศึกษาซึ่งต่างกันโดยปลีกย่อย กลุ่มสัมพันธ์
ตามความเป็นจริงแล้วมีประวัติและวิวัฒนาการมา
นานนับแต่อดีต แต่วงการร่วมสมัยยอมรับว่า
กำเนิดขึ้นเมื่อประมาณปี ค.ศ. 1945 โดย Kurt

Lewin และพวกได้มีวิวัฒนาการสืบมาเป็นลำดับ
ถ้านับรวมตั้งแต่อดีตอาจจำแนกได้เป็นทั้งหมด 5
สมัย ซึ่งล้วนแต่เป็นการศึกษาเรื่องความคิดจิตใจ
และพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งสิ้น แต่ต่างกันไปใน
จุดมุ่งหมายและวิธีการศึกษา

กลุ่มสัมพันธ์มีความหมายต่างกันไปสุดแต่
ทฤษฎี แนวความคิดและการเน้นความสำคัญของ
ส่วนของกลุ่มในการศึกษา ซึ่งเมื่อประมวลเข้า
ด้วยกันจะได้ผลประการใดสุดแต่ความเชื่อความ
ตลอดจนความสามารถของผู้ที่นำไปประยุกต์โดย
เฉพาะอย่างยิ่งก็คือความพร้อมด้วยสติและปัญญา
เป็นสำคัญ

เอกสารประกอบบทความ

1. ทิศนา เทียนเสมอ : กระบวนการเรียนรู้โดยการ
ทำงานกลุ่ม, วารสารครุศาสตร์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 5-
6 สิงหาคม - พฤศจิกายน 2515
2. ทองจันทร์ หงส์ลาธรรม : กระบวนการกลุ่ม
เอกสารประกอบการศึกษาของหน่วยแพทยศาสตร์
ศึกษา คณะแพทยศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
2516
3. เมืองทอง แซ่มณี : การใช้กระบวนการกลุ่มใน
การศึกษาแพทย์ เอกสารประกอบการศึกษาของ
หน่วยแพทยศาสตร์ศึกษา คณะแพทยศาสตร์ จุฬ
าลงกรณ์มหาวิทยาลัย พฤษภาคม 2516
4. เมืองทอง แซ่มณี : การใช้กลุ่มสัมพันธ์ในการ
บริหารงานพยาบาล เอกสารประกอบการสัมมนา
การบริหารพยาบาล ของโรงพยาบาลจุฬาลงกรณ์
กันยายน 2518

6. โสภกา ชูพิบูลย์ชัย และ อรรถชัย ชื่นมนุชย์ : จิตวิทยา สังคม บทที่ 9 เรื่องกลุ่ม ตำราของภาควิชาจิตวิทยา คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยรามคำแหง
6. Benne K D : History of the T-Group in the Laboratory Setting : from T-Group Theory and Laboratory Method by Bradford, Gibb and Benne, Chapter 3 pp. 80-135, John Wiley & Sons Inc., New York, 1964.
7. Bonner H : Group Dynamics ; Principles & Applications, The Ronald Press Company, New York, 1959.
8. Cartwright D, Zander A : Group Dynamics ; Research and Theory, Chapters 1 & 2, Harper & Row Publishers, New York, 1968.
9. Jenkins D H : What is Group Dynamics ; from Group Development by L. P. Bradford pp. 5-10, Learning Resources Corporation/NTL, 1974.
10. Knowles M, Knowles H : Introduction to Group Dynamics ; Associate Press, New York, 1968.
11. Read D A, Simon : S B Humanistic Education Sourcebook ; Prentice-Hall Inc., Englewood Cliffs, New Jersey, 1975.
12. Rogers C R : Carl Rogers on Encounter Groups ; Harper & Row Publishers Inc., 1970.
13. Thelen H A ; Dynamics of Groups at work ; The University of Chicago Press, 1970.